

"אני אתכם נאם ה'" - המבנה הפנימי של נבואות ספר חגי'

התוכן :

- א - מבנה הספר • ב - הנבואה הראשונה (חגי, א', א-יא) • ג - הנבואה השנייה (ב', א-ט) •
- ד - הנבואה השלישית (ב', י-יט) • ה - הנבואה הרביעית (ב', כ-כג) • סיכום • ביבליוגרפיה

חגי הנביא הוא אחד משלושת נביאי שיבת ציון, הנביאים שניבאו לישראל לאחר

מאמר זה מבוסס על עבודה שהוגשה למכון יעקב הרצוג בקיץ תש"ן, וכללה שני נספחים (מתי היה יום ייסוד היכל ה' ונספח דידקטי) וביבליוגרפיה מלאה. מטרתני בעבודה ובמאמר לנתח את נבואות ספר חגי, להצביע על הקשרים בין הנבואות השונות ולהציע מבנה פנימי לספר. מתוך מבנה זה אנסה להציע הבנה פשוטה של הנבואות עצמן ושל מגמותיהן. הנחת היסוד במאמר היא שגילוי המבנה הפנימי של הספר יכול לסייע לנו לעמוד על כוונותיו של הנביא (או של עורך הספר אם איננו הנביא עצמו).

אין כוונתי במאמר זה לפרש את ספר חגי כולו. אציע פירוש לפסוקים רק באותם מקומות שבהם ישרת הפירוש את מטרת המאמר.

רשימת הקיצורים המשמשים להלן:

ביוקן = Beuken, *Haggai and Sacharja 1-8*, 1967

בן-נון = הרב יואל בן-נון, 'יום ייסוד היכל ה' (על-פי נבואות חגי וזכריה)', מגדים י"ב (תשרי תשנ"א), עמ' 49-97 (מאמרו של י' בן-נון פורסם לאחר שהעבודה, שמאמרי זה מבוסס עליה, נמסרה לבדיקה. לכן התייחסותי לדברי בן-נון איננה לנוסח המאמר במגדים אלא למה שפורסם מספר שנים קודם לכן בחוברת נפרדת באותו השם בהוצאת המכון להכשרת מורים, אלון שבות. רק ההפניות לדברים תוקנן עתה כדי להתאימם לנוסח החדש).

הכהן = שמואל הכהן, עזרא ונחמיה ונבואות חגי זכריה ומלאכי - שיעורים במקרא מדריך למורה בבית מדרש, ירושלים תשמ"ז.

זר-כבוד = מרדכי זר-כבוד, פירוש לספר חגי מסדרת 'דעת מקרא', ירושלים, תש"ן (הדפסה שמינית).

טאוונסנד = T. N. Townsend, 'Additional Notes on Haggai II 10-19', *Vetus Testamentum* 18 (1968), pp. 559-560

מאירס = E. Meyers, "'Tora" in Haggai 2.11', *The Word of the Lord Shall go forth*, pp. 69-76, ed. Meyers & O'Conner, Eisenbrauns 1983

מיי = H. G. May, "'This People" and "This Nation" in Haggai', *Vetus Testamentum* 18 (1968), pp. 190-197

מייסון = R. Mason, *The Prophets of the Restoration, Israel Prophetic Tradition*, pp. 137-154 (142-145), Cambridge 1982

מיצ'ל = Mitchell, *Commentary on Haggai*, International Critical Commentary (ICC), Edinburgh 1912

פיטרסן = David L. Petersen, *Haggai & Zechariah 1-8*, Old Testament Library, Philadelphia 1984

שובם לארץ בשנת 538 לפני הספירה ואילך¹. ספר עזרא מזכיר את חגי הנביא ואת זכריה הנביא כנביאים שעודדו את שבי ציון להתחיל לבנות את בית ה' וליוו את בנייתו עד סיומו המוצלח (עזרא, ה', א-ב; יד-טו). גם מתוך ספר חגי עצמו נראה שעיקר תפקידו כנביא היה לעודד את שבי ציון להתחיל (או לחדש) את בניין הבית בשנת שתיים לדריוש. ספר חגי מחזיק 38 פסוקים בארבע נבואות², ובראש כל נבואה ציון זמן אמירתה. שלוש הנבואות הראשונות מתייחסות בצורה מפורשת לבניין בית המקדש, ואילו הנבואה הרביעית והאחרונה חריגה ואינה מזכירה את המקדש כלל, אך כפי הנראה יש לה קשר הדוק עם הנבואות שבאו לפניה.

א. מבנה הספר

כאמור, ארבע נבואות כלולות בספר חגי:

נבואה א (פרק א', א-יא עם הפסוק הנספח א', יג') נאמרה בחודש השישי⁵ באחד לחודש; נבואה ב (פרק ב', א-ט) נאמרה בחודש השביעי בעשרים ואחד לחודש; נבואה ג (פרק ב', י-יט) נאמרה בחודש התשיעי בעשרים וארבעה לחודש; נבואה ד (פרק ב', כ-כג) נאמרה אף היא באותו היום.

למרות שכל נבואה עומדת בפני עצמה יש קשרים לשוניים ותוכניים בין הנבואות:

קוכמן = עזרא ונחמיה, עורך ד"ר מיכאל קוכמן, אנציקלופדיה עולם התנ"ך, הוצאת רביבים, 1985.

רודולף = W. Rudolph, *Haggai and Sacharia 1-8 / 9-14, Maleachi*, 1976

רוטשטיין = Rothstein, *Juden and Samaritaner* (5-41), 1908

קויפמן = "קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך ח, מוסד ביאליק, תשל"ב.

¹ "שלושה נביאים עלו אתם מבבל וכו'" (זבחים, כ, ע"א). על חגי וזכריה ידוע לנו שניבאו בתחילת מלכותו של דריוש (חגי בשנה השנייה למלכותו; זכריה בשנה השנייה ובשנה הרביעית - זכריה, א'-ח'; זמן אמירתם של פרקים ט'-י"ד בספר זכריה אינו ידוע). לגבי נבואות מלאכי לא ידוע לנו זמן אמירתם, אם כי מרמזים שונים בתוך נבואותיו נראה שניבא בתקופתם של עזרא ונחמיה, דהיינו בתקופת מלכותו של ארתחשסתא. לגבי סדר הזמנים וסדר המלכים עיין: מ' זר-כבוד, 'הרקע ההיסטורי לשיבת ציון', דעת מקרא לתרי עשר (נספחים לספר מלאכי). ועיין קוכמן עמ' 10-11 וטבלה מאירת עיניים שם, עמ' 14-15.

עם סיום כתיבת המאמר הגיע לידי מאמר חדש שטוען להפרכת כל המקובל בפרונולוגיה של התקופה. עם זה שאין בדברי המאמר לשנות משהו בקשר לעבודה זו, ראוי להזכירו ולבחון אותו בצורה מעמיקה. המאמר פורסם במגדים יד (סיוון תשנ"א) בשם 'מלכות פרס ומדי בתקופת בית שני ולפניה - עיון מחודש' מאת ד"ר חיים חפץ (עמ' 78-147), וראה גם את המבוא למאמר זה מאת הרב יעקב מדן (שם, עמ' 47-77).
² אכן מתוך ספר עזרא נראה שתחילת הבנייה הייתה עוד בימי כורש (כך עולה לכאורה מפרק ג' שם ומפורש בפרק ה', טז), אך המשמעות המילולית של עזרא, ה', ב: "באדין קמו זרְבבל... וְשָׂרְיו לְמִבְנֵא בֵּית אֱלֹהִים וְכוּ' מחייבת את הניסוח שבגוף המאמר.

³ לשיטת ר"י אברבנאל יש בספר חמש נבואות (א', א-ב; שם, ג-טו; ב', א-ט; שם, י-יט; שם, כ-כג), ונראה שהייתה זו גם דעתו של הרד"ק. עיין בסעיף ב להלן.

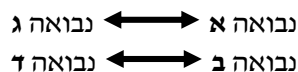
⁴ להלן אנסה להוכיח שפרק א', יג, אינו מהווה נבואה עצמאית אלא נספח לנבואה א.

⁵ מניין החודשים הוא ככל הנראה מחודש ניסן, ועיין הערת זר-כבוד לחגי, א', א (הערה 2).

הביטוי "שימו לבבכם" מופיע פעמיים בנבואה א ("שימו לבבכם על דרכיכם" - א', ד, ז) ושלוש פעמים בנבואה ג (ב', טו, יח [פעמיים]). התיאור של הבעורת שפוקדת את הארץ, והקשר בין הבעורת לבין אי בנייתו של בית המקדש הוא הנושא העיקרי בנבואה א ובנבואה ג. בשתי הנבואות האלה יש פנייה סתמית וכללית לכלל השומעים.

לעומת זאת בנבואות ב ו-ד יש פנייה מפורשת לציבור מסוים. בפרק ב', ב, ד - פנייה לזרובבל, ליהושע ולשארית העם (שם, ד "לכל עם הארץ") ושם בפס' כא, כג פנייה לזרובבל. בשתי הנבואות האלה חוזר הביטוי "אני מרעיש את השמים ואת הארץ" (ב', ו, ושם פס' כא). הרעיון של שינוי סדרי בראשית, לפחות במישור הפוליטי, חוזר אף הוא בשתי הנבואות האלה ובהן בלבד (ב', ז-ט; כב-כג).

הביטויים החוזרים והנושאים המשותפים בתוך נבואותיו של חגי יוצרים מבנה פנימי ראשוני של שתי יחידות מקבילות:

ב. הנבואה הראשונה (א', א-יא, והנספח בפס' יג)

הדיון בתוכן הנבואה ובמגמתה מחייב לקבוע תחילה את גבולותיה. לכאורה, דברי הנביא לעם מתחילים בפס' ב⁶, שהרי פס' א מסתיים במלה 'לאמר', ופס' ב פותח בביטוי 'כה אמר ה' צבאות' וכו'. לפי אותו קנה-מידה צריך לומר שפס' ג הוא שוב כותרת ודברי הנביא מתחדשים בפס' ד. ניתן לטעון שהביטוי החוזר 'כה אמר ה' בפס' ה ובפס' ז אינו מעיד בהכרח על פתיחה נבואה חדשה אלא מחלק את דברי הנביא עצמו, תוך כדי דיבורו, לחלקים שונים, והכול עדיין נבואה אחת. לעומת זאת נראה שפס' ג הוא כותרת של עורך הספר שמחלק בין פס' ב - נבואה בפני עצמה - לבין פס' ד-יא שאף הם מהווים נבואה בפני עצמה (וזו שיטתם של הרד"ק ושל ר' יצחק אברבנאל⁷). ואולם, בחינה של תוכן הנבואה הראשונה לשיטתם (א', ב) מעלה שלכל היותר יש כאן תחילה של נבואה שהמשכה ועיקרה חסרים מן הספר. פס' ב מביא את דבר העם בלבד, וחסר המענה של הנביא, שלמענו, ככל הנראה, הובא דבר העם⁸! אם נניח שאכן חסר עיקרה של הנבואה הראשונה, ניתן לקבל שמפס' ד ואילך באה נבואה חדשה, אך עיון קל מעלה שפסוקים אלו (ד ואילך) הם ההמשך והמענה לדברי העם בפס' ב. ברור אפוא שאכן אין לפנינו שתי נבואות אלא נבואה אחת

⁶ פסוק א מהווה כותרת הן לנבואה זו והן לספר כולו, בהיותו קובע את זמן נבואתו של חגי לשנה השנית לדריוש המלך (ולכן אין צורך לשוב על קביעה זו בתחילת פרק ב'), וכן בהיותו קובע שהמושא של הנבואות הוא בראש ובראשונה מנהיגי העם, זרובבל ויהושע, גם כאשר לא נאמר כך במפורש בתוך הנבואה - השווה פרק א', ג ופרק ב' יא, טו, עם פרק ב', ב, כא. ועיין בדברינו לעיל, סעיף א.

⁷ ראה לעיל, הערה 3.

⁸ לא ברור מתוך דברי חגי האם הוא מביא כאן ציטוט מדויק של דברי העם, או שמא הוא מבטא במלים שלו את הלכי הרוח של העם. עיין: מ' בובר, תורת הנביאים, עמ' 144, הסבור שאין כאן ציטוט ממש. והשווה פירוש זר-כבוד לחגי, א', ב הערה 48, הסובר שנשמר כאן לשונו של ניב עממי.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

שתחילתה בפס' ב (דבר העם) והמשכה - מענה הנביא - מפס' ד ואילך.

ראייה זו של נבואה אחת מפס' ב ועד פס' יא נסמכת על שתי ראיות נוספות: הראשונה - אין ספק שבדברי הנביא בפס' ד יש זיקה לדברי העם בפס' ב ושימוש בהם, לא בצורה של ביטויים חוזרים וכנבואה מקבילה, אלא בצורה של הנגדה שמיועדת להוכיח את העם על פניו. מול טענת העם "לא עת ב'א עת בית ה' להבנות" (א', ב), הנביא שואל ומוכיח: "העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים והבית הזה חרב" (שם, ד). כיצד יסביר העם שעת בית ה' להיבנות עדיין לא באה, אך עת שבת בבתיכם באה גם באה?! יתרה מזו אומר הנביא: אתם יושבים בבתיכם ספונים והבית הזה, בית ה', חרב! לא רק 'עת' מול 'עת' יש כאן, אלא גם 'בית' מול 'בית'. המושג 'ספון' במשמעו 'מצופה' מופיע במקרא בעיקר בקשר לבית ה' דווקא⁹. והנביא טוען: הפכתם את היוצרות - אתם יושבים בבתיכם ספונים והבית הזה, שצריך היה להיות ספון, חרב! ואתם עוד טוענים שלא בא עת בית ה' להיבנות. קשה לומר ששני פסוקים אלה אינם חלקים של אותה הנבואה.

הראיה השנייה - נבואותיו של חגי נמסרו עם תאריכים (א', א; ב', א; שם, י; שם, כ), וגם כאשר שתי נבואות נמסרו באותו היום הקפיד הנביא (או העורך) לציין את יום אמירתן. אין ציון תאריך בפסוק ג בפרק א', וממילא נראה שפס' ד ואילך הם המשכה של הנבואה שנאמרה באחד לחודש השישי, הנבואה שתחילתה בפס' ב. נראה שפס' ג בא להדגיש שאכן תשובתו של הנביא הוא-הוא דבר ה', ואין כאן התחלה של נבואה חדשה¹⁰. ואכן נראה שגם רש"י, אבן-עזרא ומפרשים נוספים ראו את פס' ב-יא כנבואה אחת. לכאורה, סיומה של הנבואה הוא בפס' יא, ואחריה מסופר על תגובתו של העם לנבואה (פס' יב) - שמיעה ויראה. לפני תיאור המעשה המתבקש משמיעה לדבר הנביא - כלומר עשייה (פס' יד) - מובא היגד נוסף של חגי (פס' יג): "אני אתכם נאם ה'". אין כאן תאריך לאמירה זו; מן ההקשר נראה שנאמרה בין אמירת הנבואה הראשונה (באחד לחודש השישי) לבין העשייה (א', יד-טו), שהייתה ככל הנראה ביום עשרים וארבעה לחודש השישי¹¹. האמירה קצרה מדי בכדי לראות בה נבואה עצמאית לחלוטין, אך עם זאת אינה המשך טבעי של נבואה א. אני מעדיף לראות בפס' יג נספח לנבואה הראשונה, והטעמים לקביעה זו יובאו בהמשך.

מה טיבה של נבואה זו? ראשיתה במעין ויכוח עם העם (פס' ב-ד) והמשכה בתיאור קודר של הנביא את המצב החקלאי והכלכלי (פס' ה-ט) וקביעתו שמצב זה נגרם מאי-בנייתו של בית ה'. לאמור: אתם אומרים שאין זו העת לבנות את בית ה', שכן המצב

⁹ עיין מלכ"א, ו', ט, טו, ובמקביל ביתו של שלמה שם, ז', ג, ז. והשווה לדברי התוכחה של ירמיהו (כ"ב), (ד). הערה זו העיר לי תלמידי ברק שריד.

¹⁰ כן פירש זר-כבוד. הדגשה זו שדברי הנביא הם אכן דבר ה' חוזרת אצל הנביא מספר רב של פעמים.

¹¹ פס' יג בפרק א' נחשב לדעת רבים כדבר מוחץ למקומו, אבל ייתכן שבפסוק זה נזכר נאום שני על אותו העניין שבו התכוון הנביא לחזק את ידי הקהל לעבודה. ראה אנציקלופדיה מקראית, ערך 'חגי' (כתב מ"ד קאסוטו).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הכלכלי איננו מאפשר זאת¹², אולם האמת היא הפוכה: ההימנעות מבניית הבית היא הגורמת למצב הכלכלי הירוד. בניית הבית לא תוכל להמתין עד אשר יוטב המצב הכלכלי, שהרי המצב הכלכלי לא יוטב עד אשר ייבנה הבית. דברי הנביא ברורים, חד-משמעיים ומאיימים כאחד. לכאורה לפנינו נבואת תוכחה, נבואה של פורענות, לא מסוג הנבואות המבשרות על פורענות עתידה, אלא נבואה הקושרת פורענות קיימת (מצב כלכלי קשה) עם מעשי בני אדם שגרמו לה: "יען מה נאם ה' צבאות יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו" (א', ט).

ועם זאת, בשתי דרכים ממותק הנביא את נבואתו. הנביא מפסיק את התיאור הרצוף של הפורענות כדי להודיע לעם כיצד יוכלו לתקן את המצב ולסיים את הפורענות (ז-ח), ולאחר מכן שב לתאר את המציאות הנוכחית¹³. הנביא מקביל את הפתיחה לדברי התיקון לפתיחתו לדברי הפורענות: "שימו לבבכם על דרכיכם" (פס', ז); לאמור - אכן המציאות קשה, ואכן אתם גרמתם לפורענות זו, אך בידכם גם לסיימה ולתקנה. פסוק ח ממתק בבת אחת את הרושם הקשה של דברי הנביא, ומכניס בהם ממד של עידוד ושל תקווה. אך עדיין דבריו מעורבים בתגובה קשה מצד העם: "וישמע זרבלל... ויהושע... וכל שארית העם... וייראו העם מפני ה'" (יב). לכן מוסיף הנביא ארבע מלים שבכוון להוסיף עידוד, תקווה וביטחון: "אני אתכם נאם ה'" (יג). וכך הרושם המצטבר של דברי נבואתו הראשונה של חגי הוא של דברי פורענות שיש בהם תקווה ועצה, דברי פורענות שיש בהם תיקון, עידוד וביטחון, שאכן יש ביד העם לתקן ולהביא לסיום הפורענות¹⁴.

לאחר שעמדנו על טיבה של הנבואה הראשונה, יש מקום לנסות ולהבין מדוע בחר הנביא בצורה זו של נבואה ומה הוא מבקש להשיג באמצעותה. לא ידוע לנו דבר על חגי הנביא מן המקרא, מעבר לפְתוּב בספרו ולאזכורים בודדים בספר עזרא (פרקים ה'-ו'). אולם ידוע לנו בתוך איזו מציאות היסטורית הוא ניבא. פרק ג' בס' עזרא מתאר את הקמת המזבח "על מכוֹנְתֵינוּ"¹⁵ בירושלים, ותחילת הקרבת הקרבנות עליו (עזרא, ג', א-ז). עוד מסופר שם על ייסוד היכל ה' בשנה השנית לבואם של שְׂבִי הגולה לירושלים, בראשותם של זרובבל ויהושע (שם, ח-יג), ונראה מהפסוקים שם שהקמת המזבח אכן קדמה לייסוד ההיכל בשנה השנית לבואם לירושלים (ג', ו)¹⁶. מפרק ד' עולה שקבוצות שונות בארץ הפריעו לבונים להמשיך את העבודה, ועבודת הבנייה שבתה משְׁלָב מסוים

¹² המפרשים הקלסיים (רש"י ורד"ק) פירשו שהוויכוח בין העם לנביא בדבר עת בניית בית ה' קשור לשאלה האם הושלמו שבעים שנות הפורענות שנגזרו על עם ישראל, שרק משיסתיימו יוכל לשוב ולבנות את הבית (ראה מקורות נוספים אצל הכהן, עמ' 89-90). לעני' עדיף הפירוש שהבאנו בגוף המאמר, והוא גם פירושו של זר-כבוד לפס' ב, ד"ה: "לא עת בא".

¹³ יש שראו כאן שתי חוליות מקבילות בתוך הנבואה (למשל קויפמן, עמ' 217), אך לעני' ראייה זו נוטלת מדברי הנביא את רוחם ותוקפם. יש כאן נבואה רציפה עם פסוק מפסיק.

¹⁴ מעניין עד כמה פסוק מפתח אחד מממוקם במקום הנכון יכול לשנות את התרשמותנו מנבואה שלמה: הנבואה בפס' ב-יא בלי פס' ח נראית כנבואת תוכחה קשה ביותר, ואילו פס' ח משנה לחלוטין את עצמת התוכחה.

¹⁵ "על יסודו הישן בדרך ארעי ולא בנוהו כולו מחדש" (זר-כבוד לעזרא, ג', ג, ועיין בהערה 5 שם).

¹⁶ לגבי הבעיות ההלכתיות שבהקדמת בניית המזבח לייסוד ההיכל עיין במשנת עדויות, ח', ו, ובגמרא מגילה, י, ע"א.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

במלכות כורש ועד לשנה השנית לדריוש (ד', ה, כב), חמש-עשרה שנה לפחות¹⁷. על הסיבות להפסקת הבנייה יש לנו ידיעות חלקיות בלבד. לעומת עדות הכתוב בתחילת פרק ד' בספר עזרא שההפסקה נגרמה מסיבות חיצוניות, בשני מקומות נוספים שבהם יש התייחסות להפסקת הבנייה ולחידושה אין זכר להפרעות אלה, ויש רמזים לסיבות אחרות דווקא. בספר עזרא, פרק ה', בתוך פניית תתני למלך דריוש בדבר המשך הבנייה, מובא בשם שְׁבִי יהודה: "אֲדִין שְׁשִׁבְרָךְ דִּן אֲתָא יְהִיב אֲשִׁיא... וּמִן אֲדִין יַעַד כְּעֵן מִתְבָּנָא וְלֹא שְׁלָם" (עזרא, ה', טז). חגי שמתייחס בנבואתו הראשונה להפסקת הבנייה ולצורך בחידושה מייחס את ההפסקה (או לפחות את אי-חידוש הבנייה) לחוסר רצון מצד העם: "העת לכם אתם... והבית הזה חרב" (א', ד), "יען מה... יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רצים איש לביתו" (שם, ט). גם בתיאור חידוש הבנייה אין התייחסות להפרעות חיצוניות שהוסרו, אלא רק להתעוררות העם לעשות (שם, יב-טו; עזרא, ה', ב), ועם זאת, כפי שניסינו להראות לעיל, אין הנביא דן את העם בצורה קשה, אלא ממתק את תוכחתו בדברי עצה ועידוד בדבר אפשרות התיקון. ומכאן נראה שחוסר הרצון לבנות לא היה הסיבה היחידה להפסקת הבנייה הארוכה, אלא רק סיבה אחת מתוך מסכת מורכבת של סיבות שונות.

גם על הרקע לחוסר רצונם של העם לבנות יש כמדומה עדות מתוך הכתוב. חגי בדבריו אומר לעם: "עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו וּאָכַבְךְ אִמְרֵי ה' (א', ח). נראה שדבריו של הנביא מכוונים כנגד הטענה הרווחת בעם שלבית ה' דרוש יותר מעץ מקומי פשוט. ואף מספר עזרא מוכח שבכוונתם של הבונים לבנות בית מקדש הדומה למקדש שלמה¹⁸. אבל נראה שמימוש שאיפה זו היה מעבר לאפשרותם של שְׁבִי הגולה, וחוסר היכולת הכלכלית לממש את תכניתם, לצד ההפרעות החיצוניות, ריפו את ידיהם של הבונים - וכך עברו שנים עד התעוררותו הנבואית של חגי. מתוך המציאות המתוארת לעיל של סיבות שונות להפסקת הבנייה קשה לטעון כלפי העם שהם האשמים היחידים בכך עקב עצלות או זלזול בבית ה'. משום כך נראה שחגי בחר להיבא בדרך התואמת את המציאות. אין להטיל על שְׁבִי הגולה את מלוא האחריות להפסקת הבנייה, אך מצד שני יש להדגיש שכעת חידוש הבנייה נתון בידיהם בלבד. אכן, למרות השאיפה הראשונית, אין ה' דורש בית מפואר כביתו של שלמה, וכבוד הבית אינו בחיצוניותו אלא בפנימיותו: "וּבְנוּ הבית וארצה בו וּאָכַבְךְ אִמְרֵי ה' (חגי, א', ח); "ומלאתי את הבית הזה כבוד" (שם, ב', ז); "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון" וכו' (שם, ט). העלבון לקודש איננו בכך שבית ה' לא יהיה מפואר כבית הראשון, אלא מכך שבית ה' חרב כאשר העם עצמו כבר יושב בביתו ספון.

בתוך מציאות מורכבת של הפרעות חיצוניות ושל שאיפות בנייה בלתי מציאותיות ובלתי הכרחיות, ישנו גם המרכיב של שביתת הרצון מצד העם. כנגד שביתת רצון זו מכוונים דברי הנביא, ובהם הוא מביא לידי ביטוי את עלבוננו של הקודש (א', ד, ט), את

¹⁷ על חישובי השנים ראה לעיל, הערה 1.

¹⁸ בעזרא, ג', ז, מדובר על קניית עצי ארזים מהלבנון. שם, ו', ג-ד מדובר על מידות הבית המקבילות לאלה של שלמה, וניכרים במקומות שונים ניסיונות לחקות את צורת הבנייה ומועדי הבנייה.

ראייתו הנבואית מהו הגורם ומה התוצאה ("לא עת בא" וכו' מצד העם מול "יען מָה... יען ביתי אשר הוא חרב" וכו'. לפי ראיית הנביא קללת הבצורת היא **תוצאה** של אי חידוש הבנייה ולא הגורם לה) ובעיקר את הדרך לתיקון (שם, ח). הנביא איננו מוותר על אחד ממרכיבי לקחו, אך משתמש בהם במינון נכון ובקשרי גומלין כדי ליצור את המניע לחידוש הבנייה - וחידוש הבנייה אינו מאחר לבוא.

לפני שנפנה לנבואה השנייה, עלינו לשוב ולבחון את פסוק יג. אין ספק שאין הוא חלק מן הנבואה הקודמת, שהרי בינה ובין דבר הנביא כאן מובאת תגובת העם - שמיעה "בקול ה'... ועל דברי חגי הנביא" ויראה מפני ה' (פס' יב) - ומלשונה נראה שכתבה העורך ואין אלה דברי הנביא. מתגובה זו מתברר שהנבואה שיתקה את העם במקום לעורר אותו לעשייה - הפך כוונתו של הנביא. לכן מוסיף הנביא ארבע מלים נוספות שמחד גיסא הן עומדות בנפרד מהנבואה ואינן שייכות לדברי התוכחה שבה, אך מאידך גיסא הן ממשיכות את הנבואה בהיותן המעבר מדברי הנביא המשתקים אל עבר עבודה ועשייה.

דברי הנביא בנבואה א ניתנים לפירושים סותרים. האם הנביא התכוון להוכיח ולהעניש, או שמא להצביע על דרך תיקון? בא פס' יג ופותר סתירה זו. אין הקב"ה רחוק משבי הגולה - רצונו שיתחילו בבנייה, ואף הוא יתברך יעשה את שלו - "אני אתכם נאם ה'".

פסוק זה הוא אפוא מעין נספח לנבואה א ומשמש מעבֵר מנבואה זו לבאה אחריה ונקודת פתיחה לנבואה הבאה.

ג. הנבואה השנייה (ב', א-ט)

נבואתו השנייה של חגי נאמרת כחודש לאחר התעוררות העם לעשיית מלאכה בבית ה', והיא מתייחסת לפער בין כבוד הבית הראשון לזה של הבית השני: "מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם רואים אתו עתה הלא כמוהו כאין בעיניכם" (ב', ג). נימת הנבואה אחת - עידוד וחיזוק להמשך הבנייה: "ועתה חֲזַק... וְחֲזַק... וְחֲזַק... וְעָשׂוּ..." (שם, ד) והעידוד נובע ממקור אחד - "כי אני אתכם נאָם ה' צבאות". אמירה זו מתפרשת בחלק השני של הנבואה (שם, ו-ט). המלים "אני אתכם" אינן ליווי פסיבי; הן מתפרשות כסיוע פעיל - כהשלמה של אותו הכבוד שהבונים עצמם אינם יכולים להעניק לבית. מדברי הנביא יוצא שאין העם נדרש לשאת לבדו בנטל העשייה; הוא נדרש לעשות את שהוא יכול, וה' ימלא את החסר.

למרות שלא יוכלו להצביע על הקבלות לשוניות או תוכניות בין שתי הנבואות הראשונות, ניכרת ההתפתחות מהנבואה הראשונה לשנייה, והדבר ניכר בשני רבדים. האחד - פיתוח ופירוש ההבטחה הכלולה בנספח לנבואה א, "אני אתכם נאָם ה'". כבר הצבענו על כך שהבטחה זו משמעה כאן השלמת כבוד הבית על-ידי ה' (ואין זה משנה לענייננו כאן אם דברי הנביא בפס' ו-ז על הרעשת שמים וארץ והרעשת הגויים הם אלגוריה או שהם כמשמעם). אך ישנו גם רובד שני: נראה שדברי הנביא כאן בניסוחם המיוחד נועדו להזכיר לעם את נבואתו של ישעיהו, שבנבואתיו האחרונות (פרק מ' ואילך)

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

הרבה לתאר את התהליך של שיבת ציון בתיאורים מפליגים של שלום, שלוה ועושר רב¹⁹. הפער בין נבואותיו אלה לבין המציאות בשיבת ציון היה גדול ומעיק עד כדי העמדת סימן שאלה באשר לכל המפעל של שיבת ציון. כיצד יש להבין שההבטחות האלוהיות הכלולות בנבואות ישעיהו אינן מתגשמות? האם משמעות הדבר ששיבת ציון זו אינה רצויה לפני ה', או שמא, למרות ההתעוררות לשוב, עדיין נזופים הם לפני המקום? גם דבריו של הנביא בנבואתו הראשונה אינם מעודדים בהקשר זה. כביכול משלים הנביא עם המציאות העלובה, מוותר על ארזי הלבנון ופאר הבית, ומציע לבונים: "עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואַכַבֵּךְ אמר ה'" (א', ח).

תחושות האין והייאוש אינן מונעות משבי ציון לחדש את המלאכה בבית ה', אך תחושות אלה ניכרות תוך כדי העשייה: "מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון... הלוא כמוהו כאֵין בעיניכם". וכעת בא הנביא ומחדש את חידושו. אכן מספיקים לפני ה' מאמציהם של הבונים, אך לא מתוך השלמה וויתור על נבואות הפאר והכבוד, אלא כתשתית ובסיס שעליהם יוסיף ה' משלו: "גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון אמר ה' צבאות" (ב', ט). לא מתוך מאמציהם של הבונים אלא מתוך השלמתו של ה' - זהו פירושו המלא של "אני אתכם אמר ה'". הנביא דרש מהעם להתחיל במלאכה, ללא מאמץ מצדם לא יהיה דבר; אך הקב"ה איננו דורש מהעם לעשות את הכול לבד, ועם מאמציהם משתתף גם הוא יתברך. "אני אתכם" משמעו בדיוק כך: אני ואתם יחדיו²⁰.

ד. הנבואה השלישית (ב', י-יט)

נבואה זו היא אחת משתי נבואות שנאמרו בעשרים וארבעה לתשיעי. כמו בנבואה הראשונה יש צורך להתעכב תחילה על מרכיביה של נבואה זו. קריאה בפסוקים י-יט מעלה שני נושאים שונים שלכאורה אין ביניהם כל קשר: השאלה לכוהנים (יא-יד) והנבואה לישראל (טו-יט).

בדברי הנביא לכוהנים כלולות שתי שאלות: "הֲיֵן יִשָּׂא אִישׁ בֶּשֶׂר קֹדֶשׁ בְּכַף בְּגָדוֹ... הֲיִקְדָּשׁ" (ב', יב); "אם יָגַע טְמֵא נֶפֶשׁ בְּכָל אֱלֹהֵי הַיִּטְמֵא" (שם, יג). שתי השאלות נוגעות להלכות קודשים וטהרות²¹, אך הנביא משתמש בתשובותיהם של הכוהנים כדי ללמד על מצבו של העם: "כֵּן הָעַם הַזֶּה וְכֵן הַגּוֹי הַזֶּה לִפְנֵי... וְאֲשֶׁר יִקְרִיבוּ שֵׁם טְמֵא הוּא" (שם, יד). שתי דרכים עיקריות נקטו המפרשים בפרשה זו. הדרך האחת רואה את השאלות

¹⁹ הדוגמות רבות, אך לענייננו די להתרכז בישעיהו פרק ס', המקביל במידה רבה לדברי חגי בנבואתו השנייה. עמד על כך זר-כבוד בפירושו לחגי, ב', ח, הערה 14 ובהקדמתו לספר, עמ' 6.

²⁰ פרק ב', ה הוא המשך של המחצית הראשונה של פס' ד שלפניו, וכך צריך לקרוא: "ועתה תִּזְק... וְתִזְק... וְתִזְק... ועשו את הדבר אשר כרתי אתכם" וכו'. כוונת הדברים, ככל הנראה, שציווי זה של הנביא לבנות את המקדש הוא למעשה חזרה על הציווי הבסיסי שנאמר ביציאת מצרים "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות, כ"ה, ח). כל זה בניגוד למגמות שניתן היה להבין מתוך דבריהם של נביאי בית ראשון ואפילו של דבר ה' בפי נתן הנביא (שמו"ב, ז', בייחוד פס' ה-ז). ואכמ"ל, ראה מייסון.

²¹ וכן הבינו הדבר האמוראים במסכת פסחים, טז, ע"ב - יז, ע"א, שחלקו בשאלה האם הכוהנים ענו כהוגן או לא.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

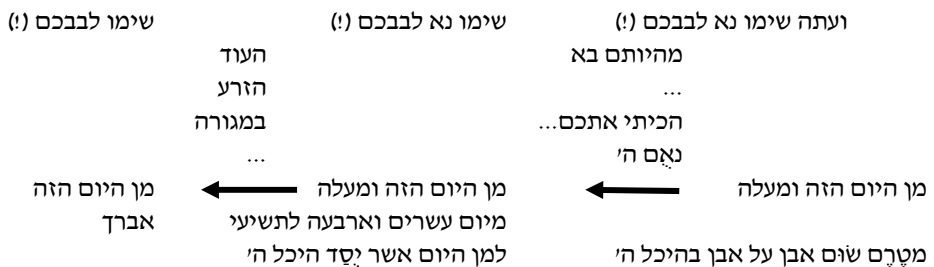
ותשובותיהן כעיקר, ואת דברי הנביא (פס' יד) כמתייחסים אליהן ומסכמים אותן²²; ואילו הדרך האחרת רואה את דברי הנביא כעיקר, והשאלות הן מְשָל בלבד, והן מהוות בסיס לנביא כדי לומר את דברו²³.

חלקה השני של הנבואה מופנה אל העם: "ועתה שימו נא לבבכם" (פס' טו) וכולל התייחסות חוזרת לנושא הבערות שהוזכר בנבואה הראשונה. אלא שכאן החזרה היא לצורך התפתחות. פסוקים טו-יט הם דינמיים מאוד והלשונות החוזרים משמשים בהם כדי לקדם את המסר הנבואי עד לתכליתו: "מן היום הזה אברך" (פס' יט₂).

הביטוי: "[ועתה] שימו [נא] לבבכם" חוזר בתחילת פס' טו, בתחילת פס' יח ובסיומו, ומשמש כסימן קריאה בתוך דברי הנביא. ביטוי חוזר זה בונה את המתח בתוך דבריו ודורך את העם לקראת ההמשך, כמו רוצה לומר: אין כאן נבואה רגילה - שימו לב²⁴!

פס' יט₁ חוזר בקצרה על פס' טז-יז ומושך אל השיא - היפוך המצב הנוכחי. ואילו פס' יח חוזר על פס' טו, שגם בו הביטוי הפתוח, המצפה להשלמה - "מן היום הזה ומעלה..." אלא שפס' יח גם מרחיב אותו (מיום עשרים וארבעה לתשיעי) וממשיך אותו (למן היום אשר יִסַד היכל ה') אל שיאו וסיומו בפס' יט₂: "מן היום הזה אברך".

אפשר להציג זאת בצורה גראפית:

²² בדרך זו הלכו המפרשים הקלסיים (רד"ק, רש"י מצודות ומלבי"ם), נראה שגם פיטרסן ומאירסן מהחוקרים החדשים, הבינו שהשאלה היא שאלה קונקרטיים. התשובה לנביא משמעה שיש צורך לגשת מיד לטיהור ולהקדשת המקדש ולא להסתפק עוד במצב הקודם של הקרבת קרבנות ללא בית. גם לשיטתם, פס' טו-יט הם המשך הגיוני וישיר של תחילת הנבואה והפסוקים י-יט כולם הם נבואה אחת.

²³ בדרך זו הלכו אבן עזרא, אבן כספי ואברבנאל, וכן זר-כבוד ובן-נון. שני האחרונים מניחים ששתי השאלות נשאלו כדי להשוות בין כוחה של הטומאה לבין כוחו של הקודש, אך תלכו בהבנת הנמשל. זר-כבוד נקט דרך פרשנית שנעשתה דומיננטית במאה העשרים, ולדבריו 'העם הזה' ו'הגוי הזה' הם העמים מסביב ליהודה המבקשים להצטרף למלאכת המקדש (ענין פירוש לחגי, ב', יד, הערה ז). רוטשטיין הוא שהחל בדרך פרשנית זו, ופרשנותו השפיעה גם על רודולף וביוקן. פיטרסן ומיי מתווכחים עם דרך זו ומוכיחים שאין הדברים מוכרחים וההפך הוא הנכון. וראה עכשיו עוד: בן-נון, עמ' 53, הערה 12. בן-נון עצמו נטה לפרש ש'העם הזה' ו'הגוי הזה' הם שְׂבִי הגולה דווקא ופירוש זה השפיע על כלל הבנתו את הנבואה - וראה בהמשך.

²⁴ עם גבור המתח, סימני הקריאה נעשים קצרים ודחופים יותר. מארבע מלים "ועתה שימו נא לבבכם" (טו) לשלוש מלים "שימו נא לבבכם" (יח₁) וכלה בשתי מלים בלבד: "שימו לבבכם" (יח₂).

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

אכן יש כאן חזרה גם על לשונות מנבואה א "שימו נא לבבכם" (א', ה, ז) וגם על תכנים משם - נושא הבצורת והקשר בינה לאי בניית המקדש - אך הבדל ניכר יש בין נבואה זו לבין נבואה א. שם הנביא מדבר מתוך המציאות של הבצורת ובה להוכיח את העם, להורות להם על מה באה בצורת זו (בדרך לשון נופל על לשון: "הבית הזה חָרַב" [א', ד] - "וְאָקַרָא חָרַב עַל הָאָרֶץ" [שם, יא]) ולפתוח להם דרך לשינוי המצב. בעת אמירת נבואה ג השינוי המיוחל עומד להתרחש, וממילא הזכרת הבצורת איננה באה לצורך תוכחה, אלא כדי להדגיש ולחדד את עצמת השינוי העומד להתחולל. "מן היום הזה... מהיותם בא אל ערמת עשרים" וכו' (ב', טו-טז) "מן היום הזה אברך"²⁵.

ניכר אם כן שלא רק הקבלה בין נבואה א לנבואה ג יש כאן, אלא גם התפתחות. התפתחות זו עוברת דרך נבואה ב, נבואת העידוד לעם הבונה אשר שמע לנבואה א אך עדיין לא ראה ברכה במעשה ידיו. נבואה ג מבטיחה לא רק שעבודתם של הבונים תצלח (נבואה ב), אלא שהקללה של נבואה א תהפוך לברכה²⁶. וזמן התגשמות הנבואה מפורש וברור: ביום אמירתה, עשרים וארבעה לתשיעי.

למרות השוני בין שני חלקי הנבואה, ישנם סימנים מבניים רבים המעידים בבירור על אחדותה²⁷:

- א. הסופר הקפיד לפתוח גם את נבואתו האחרונה של חגי (ב', כ-כג) בציון התאריך, למרות שהוא זהה לזה של נבואה ג, הקודמת לה. נראה שציון זה הוזכר כדי להפריד בין שתי הנבואות ולהדגיש את ייחודה ואחדותה של כל אחת מהן.
- ב. המסורה לא הפסיקה באמצע הנבואה אלא רק בסופה - פרשה פתוחה לפני ב', י, ופרשה סתומה אחרי פס' יט²⁸.
- ג. המלה 'ועתה' הפותחת את פס' טו מקשרת בין מה שלפניה למה שעתיד לבוא בהמשך ומצביעה על כך שהכול נאמר באותו היום²⁹.
- ד. השוואה בין מבנה נבואה א למבנה נבואה ג מעלה שפרק א', א-יא, מקביל לפרק ב', י-יט (ולא לפס' טו-יט בלבד)³⁰.

²⁵ ואכן מתברר שיום זה ממש היה יום המפנה, והדבר מוכח מדברי זכריה הנביא בספרו, פרק ח', פס' ט-יד.
²⁶ לפי זה צריך לפרש פרק ב', יז² שלא כמו המפרשים ושלא כמו זר-כבוד בפירושו אלא יולא **הקשבתם** אלי' (בזמן עבר) עד לתחילת הבנייה - עד לכ"ד לחודש השישי, אבל ברור שמצב זה השתנה **כבר** והוא הגורם לכך שגם מצב הבצורת עומד להשתנות.
²⁷ בפירושים ובמחקרים רבים מצאתי אחדות דעים שאכן מדובר כאן בנבואה אחת. רק מיי התייחס בצורה רצינית לאפשרות שיש כאן שתי נבואות, אך השאיר את הנושא פתוח.
²⁸ כך בכ"י לנינגרד ובתנ"ך קורן (ספר חגי אינו נמצא כיום בכתר ארם-צובה).
²⁹ פיטרסן, עמ' 71, הערה 1.
³⁰ השוואה זו מצאתי בדבריו היפים והתמציתיים של טאוונסנד.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

נבואה ג	נבואה א	תאריך
ב', י	א', א	האשמה כלפי 'העם הזה'
ב', יא-יד	א', ב-ד	קריאה לעם לשים לב למצב הנוכחי (בצורת)
ב', טו-יט	א', ה-יא	

ולכן יש עתה לעמוד על הקשר בין שני החלקים.

רוב המפרשים³¹ סברו, שדברי הנביא לעם (ב', טו-יט) באים שוב כדי לעודד את העם להמשך הבנייה, שהרי מטענת הנביא בחלק הראשון יוצא שהעם עדיין עצל: "לפיכך למדנו שהופעת הקדושה בעולם תובעת מאמץ ומעשה של בני אדם... בהעדר המאמץ האנושי מתפשטת רק הטומאה ועל-כן טמאים הם כל הקרבנות... מפני שאינם חפצים לבנותו, והם ממתניים שיבוא מעצמו, אולי מן השמים, אך מן השמים מופיעה **הבצורת** כתגובה על עצלותם ואנוכיותם"³².

ואילו לנו נראה ברור שאין זה עניינו של החלק השני כלל! ראשית, זמנה של הנבואה - שלושה חודשים אחרי חידוש הבנייה - אינו מתאים לנבואות תוכחה. אין צורך להרבות דברים על "העם העצל" בזמן שהעם נרתם במלוא המרץ לחידוש העבודה. עמדנו בהרחבה על כך שעניינו של החלק השני של נבואה ג איננו תוכחה ואף לא עידוד, אלא הבטחה העומדת להתגשם ביום הזה ממש, והיא באה להשלים את הנבואות הקודמות ולתת שכר לבונים שעמלו במשך שלושת החודשים האחרונים.

נראה שיש לפרש את חלקה הראשון של הנבואה (השאלה לכוהנים) לאור הבנתנו את חלקה השני. עניינה של הנבואה כולה הוא הבטחת שכר לעם הבונה, ועניינה הפיכת הקללה לברכה. כיצד נעשה הדבר? על כך מדבר הנביא בחלקה הראשון של נבואה זו. מטבע הדברים הטומאה (או הקללה) מתפשטת ודוחה את הטהרה, הקודש והברכה. לכן נדרש מאמץ מיוחד לדחות את הטומאה ולהפוך את הקללה לברכה. מאמץ זה, שנדרש מן העם בתחילת נבואותיו של חגי כתנאי להפסקת הבצורת, אכן נעשה על-ידי העם במשך שלושת החודשים שבין חידוש הבנייה ועד לנבואה זו (נבואה ג), וכעת הנביא מסביר מדוע עד עכשיו הקללה שרתה במעשה ידיהם. כל עוד לא הגיע זמן "שום אבן על אבן בהיכל ה'" גם מעשה ידיהם הטובים ביותר אינם מספיקים כדי להרבות את הקודש (או את הברכה). לשם כך היה צורך בייסוד היכל ה', ורק לאחר שמאמצייהם של הבונים הביאו לשלב זה של הבנייה יכולה הקללה **עכשיו** להפוך לברכה³³. משל זה של הנביא לכוהנים הוא חלק אינטגרלי של נבואה זו, והוא משיב בצורה ציורית על אחת משאלותיו הקשות של העם בתקופה זו: מדוע הוכינו בבצורת עד עכשיו?³⁴

³¹ אבן-עזרא ואברבנאל, וכן פיטרסון, מאירס, טאונסנד ובן-נון. מפרשים אחרים כלל לא התייחסו למשמעות הקשר בין שני החלקים.

³² בן-נון, עמ' 53.

³³ בכיוון זה הלך מיצ'ל.

³⁴ בסוף סעיף ב' הרחבנו בדבר הסיבות השונות להפסקת הבנייה ודרכו של הנביא בענין זה - עיין שם.

עם סיומה של נבואה זו - "מן היום הזה אברך" - הושלמה למעשה משימתו הנבואית של חגי.

ה. הנבואה הרביעית (ב', כ-כג)

ארבעת הפסוקים האחרונים של הספר מוקדשים לנבואה נוספת, רביעית, שאף היא נאמרה בעשרים וארבעה לתשיעי. לכאורה נבואה זו מיותרת, שהרי משימתו הגדולה של הנביא הושלמה עם סיומה של הנבואה השלישית - העם שב לבנות את בית ה', ועם הגיעם לשלב של ייסוד היכל ה' שב ה' והפך קללתו לברכה. גם מתוך הנבואה נראה שאין לה ולא כלום עם הדברים שקדמו לה. אין בנבואה זו התייחסות כלשהי לבית המקדש, העניין העיקרי והיחיד שעוסק בו חגי. הנבואה האחרונה עוסקת בזרובבל. היא מכוונת אליו ומבטיחה לו שלאחר המהפכה העולמית העומדת להתרחש - "אני מרעיש את השמים ואת הארץ והפכתי כסא ממלכות" וכו' (ב', כא-כב) - הוא ייבחר כחותם ה'.

אבל חוסר הקשר הוא רק לכאורה. בתחילת דברינו כבר עמדנו על הקשרים בין נבואה זו לבין נבואה ב. שתיהן מכוונות אל אישים ספציפיים - נבואה ב אל זרובבל, אל יהושוע ואל שארית העם, ונבואה זו אל זרובבל (בניגוד לנבואות א וג שאין להן הִכוּונה ספציפית). בשתייהן מופיע הביטוי "אני מרעיש את השמים ואת הארץ" (ב', ו; כא) ושתייהן מבשרות את שינוי סדרי בראשית, לפחות במובן הפוליטי: "והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים" (ב', ז); "והפכתי כסא ממלכות והשמדתי חֹזֵק ממלכות הגוים" (שם, כב). רק בשתי נבואות אלה יש התייחסות לגויים, לעומת נבואות א וג העוסקות בִּשְׂבִי הגולה בלבד. מכאן המפתח להבנת מקומה של נבואה זו בתוך הספר. עיון חוזר בנבואה השנייה מעמיד אותנו על שני נושאים שמוזכרים בה. הנושא העיקרי הוא ההבטחה להצלחת מפעל הבנייה על-ידי ההשלמה האלוהית, ועל כן עידוד לבונים להמשיך בעבודתם למרות תחושת החיסרון שהם מרגישים. ועם זאת הנביא מפרש כיצד ישלים ה' את מפעל הבונים: "כי כה אמר ה' צבאות עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה. והרעשתי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד..." (ב', ו-ז). בעיון ראשון נראה שדברים אלה באים אך ורק לפרש ולפרט כיצד יהיה כבוד הבית הזה האחרון גדול מן הראשון - ולא היא. יש כאן נושא נוסף שיש לו חשיבות בפני עצמו.

בפרק הקודם עמדנו על כך שהנבואה השלישית ממשיכה את המגמה של נבואה ב ומפתחת אותה מעידוד לבונים לכלל הבטחה להפוך קללה לברכה בקרוב. אך נבואה ג היא המשכו של נושא אחד בלבד מתוך נבואה ב, נושא בניית המקדש ("ועתה חֲזַק... ועשו כי אני אתכם נְאֻם ה' צבאות" - ב', ד), עומד להתגשם: "מן היום הזה אברך" (שם, יט). הנושא השני של נבואה ב - המהפכה העולמית - זוכה אף הוא לפיתוח, אך בנבואה נפרדת - נבואה ד. בעשרים וארבעה לתשיעי ניבא חגי שתי נבואות, ושתייהן באות לפתח את הנבואה השנייה על שני נושאים, אך הפעם כשני נושאים נפרדים שלכל אחד חשיבות העומדת בפני עצמה. הנבואה השלישית עסקה בברכה העומדת להתגשם בתחום החקלאי המקומי, ואילו נבואה זו מרחיבה את היקף הברכה לתחום הלאומי האוניברסלי. בניית

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

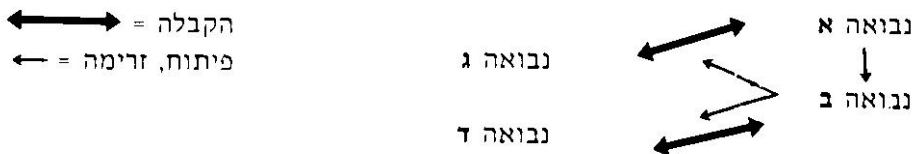
בית ה' מתקנת לא רק את מצב הארץ, אלא גם את מצב העם, שהרי כבוד הבית הוא כבוד העם ושובה של השכינה כרוך בשובה של מלכות בית דוד.

הנבואה הרביעית בספר חגי מעמידה את מפעל הבנייה בפרספקטיבה היסטורית רחבה הרבה יותר ממה שהיה נראה עד כה בספר. אין כאן רק ביטולה של קללת הארץ והפיכתה לברכה. יש כאן ביטולה של קללת ירמיהו על בית דוד (הפסוק האחרון של הספר הוא היפוכו של ירמיה, כ"ב, כד)³⁵, וממילא שְׁבִי הגולה שבים ומתחברים לכמעין המשך למלכות בית דוד שפסקה עם חורבן בית ראשון.

נבואה רביעית ואחרונה זו מלמדת גם על התקוות שנתלו לבניית המקדש - בנייה זו היא פתח להשבת עצמאות ישראל ומלכות בית דוד.

סיכום

עמדנו על הקשרים המיוחדים בין הנבואות השונות. עתה אנו באים לסכם קשרים אלה ולעמוד על משמעותו המלאה של מבנה הספר. כבר הצבענו על דינמיקה בתוך הספר: על הזרימה מנבואה לנבואה, לצד ההקבלות בין נבואה ג לנבואה א ובין נבואה ד לנבואה ב. המבנה הכולל מצטייר בצורה זו:

דברי הנביא בנבואה ב הם תוצאה ישירה של התעוררות הבונים, וזו נובעת, כמובן, מדברי הנביא בנבואתו הראשונה. נבואה ב עצמה, מתברר בהמשך, יש בה שני נושאים - בניית המקדש והמהפכה העולמית - וכל אחד מהם זוכה לפיתוח בפני עצמו, זה בנבואה ג וזה בנבואה ד. זרימה זו מתבטאת גם בהקבלות לשוניות ותוכניות בין שתי הנבואות האחרונות לשתיים הראשונות.

מבנה זה מדגיש את אופיו האחדותי של הספר ומעיד על כך שארבע נבואותיו של חגי, שכולן עוסקות ב**אותו הנושא**, הן למעשה ארבע חוליות המרכיבות יחד מסכת נבואית אחת. הן אמנם עומדות כל אחת בפני עצמה, אך רק ביחד וברצף הזה מקבלות הן את משמעותן המלאה. מתוך המבנה מתברר שאין כאן "שברי נבואות"³⁶ אלא יצירה נבואית מסודרת ומלאה. אפשר שאין היא כוללת את כל מה שהנביא ניבא בדורו, אבל כוללת היא לפחות אותן הנבואות השייכות למשימתו העיקרית של חגי הנביא - הבאת שבי הגולה לייסוד ההיכל, בניית בית המקדש והפיכת הקללה לברכה.

מתוך הבנת מבנה הספר אפשר לעמוד על משמעות חדשה לנבואה ג. ראיית נבואה זו כנבואה המבשרת הבטחה וכעומדת להתגשם בצורה מיידית - מן היום הזה אברך – נובעת

³⁵ וכבר עמדו על כך חז"ל בתנחומא בלק, סימן יג ובבמדבר רבא, פרשה כ', סימן כ': "ביום ההוא... אקחך זרובבל בן שאלתיאלי וכו' וביטל מה שאמר לאביו יחי אני נאום ה' וכו'" (ירמיהו, כ"ב, כד).

³⁶ "הספר הוא בלי ספק רק לקט כל שהוא מנבואות חגי" (קויפמן, עמ' 215).

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

בין השאר מהבנת מהלך זרימת הנבואה מנבואה א דרך נבואה ב לנבואה ג, וראייה זו עצמה מובילה להבנה חדשה בעניין שאלת הנביא לכוהנים. הבנת המבנה מעניקה לנו גם הסתכלות חדשה בנבואה ד, וכעת היא נתפסת לא כנבואה חריגה בספר אלא כנבואת השלמה - נבואה המפתחת חלק מתוך נבואה ב, כשם שנבואה ג פיתחה חלק מתוך נבואה ב. וכמו כן, הסתכלות זו על שתי הנבואות האחרונות מאירה באור חדש את נבואה ב כנבואה מורכבת, ששני נושאים משמשים בה בהרמוניה.

זרימה זו של דברי הנביא מנבואה ב לשני מסלולים שונים, נבואה ג ונבואה ד, מעמידה אותנו על יחסי הגומלין המיוחדים שבין שתי הנבואות האחרונות שנאמרו שתיהן באותו יום. המשמעות של הפיכת הקללה לברכה - היא ההבטחה הכלולה בנבואה ג שתתגשם כתוצאה מייסוד היכל ה' - היא משמעות כפולה: הפיכת הקללה לברכה במישור המקומי החקלאי (נבואה ג) והפיכת הקללה לברכה במישור האוניברסלי הלאומי. במסגרת זו, האחרונה, מבטיח הנביא את ביטולה של נבואת ירמיה על בית דוד, ומשמעות הדבר - שיבה לימי הזוהר של הבית הראשון.

הבנה זו מעניקה משמעות מרחיקת לכת לאפשרויות העומדות לפני שבי הגולה ולכלל המפעל של שיבת ציון³⁷.

³⁷ יצוין שבנבואות זכריה, שהן במידה רבה המשך ופיתוח של נבואות חגי, בא שלב נוסף באותה מגמה, והוא ביטולן של נבואות יחזקאל בדבר סילוק השכינה מהארץ. לעניין משמעותן העמוקה של חזיונות זכריה (פרק א'ו) היא - בהיפוך מנבואות יחזקאל - שיבת השכינה למקדש ולארץ, ובכך המשך המגמה שהצבענו עליה במאמר זה.